

A tápláléklánc és az intelligens tervező

Antropológia.

1 000 000–400 000 év: várható életkor 22 és fél év.

Matriarchátus, ősanakultusz: Kr. e. 10 000 év, életkor 25 év.

Az eke föltalálása, nemek polarizálása, férfi istenségek, városok, birodalmak: Kr. e. 11 000–2000 év.

* * *

Melyik költő nem neurotikus egy kicsit? Csak neurotikus hajlamú költő lehet egyúttal sámán is.

* * *

Struggle for life. Szavaink, nyilatkozataink alapján az ellenség higgye azt, hogy teljesen hülyék vagyunk. Annál inkább kell ragaszkodnunk a magunk igazához a tetteinkben.

* * *

Az ótestamentumi Jahve nevét a magyar Biblia az Úr, az Elohim nevet az Isten szóval fordítja. Máris meghamisítva az eredeti fogalmakat. A keresztény „Isten országa” a zsidóknál „Jahve országa”.

* * *

A tápláléklánc és az intelligens tervező. A szent szövegek, az őshagyomány (Avesta, Biblia, Upanishádok, Buddha beszédei) szerzői természetesen semmit sem tudtak a tápláléklánccról, arról, hogy a legegyszerűbb sejtől az emberig egyik élőlény a másiktól szerzi meg az elemeket, vegyületeket, hogy fönmaradhasson. Magam sem voltam tisztában ennek a ténynek a biológiai, filozófiai jelentőségével. A televízióban látott iszonyú méretű és kivételt nem ismerő mézárást kellett képíleg átélnem, hogy a darwini struggle for life törvényét a maga helyére tegyem.

Aki a teremtésben, a Teremtőben hisz vagy nem is gondol a tápláléklánccra, vagy valamilyen szörnyet kell az abszolút jóság képzetével összeegyeztetnie, hiszen a tényeket nem tagadhatja. Elégtelennek tarthatja az evolúciós elméletet a világ, a kozmosz kialakulásának és működésének magyarázatára, de akkor az egymásból élő lények fokozatának valóságára nem tud mit mondani. Pedig ez nagyon jól beilleszthető az ontológiának az étellelentől, a szervetlentől az élőig, szervesig, sőt szellemiig emelkedő rendszerébe.

A teremtéelmélet megfordítja a sorrendet: abban az intelligens tervező előképe alapján a szellemiből varázsló módjára készíti el, mint jó mester, a kozmoszt. Annak minden lénye, egyedi formája az ő agyszüleménye. És az állandóan, mindenütt tapasztalható változások? Egyáltalán: a mulandóság, a katasztrófák, a hibák, a halál, az egymás után bekövetkező fölépülés és szétesés? Ezt is betervezte az Intelligens Mérnök? A tápláléklánc csakis alulról fölfelé készülhetett: az egysejtűtől, ázalgától, mikrobától az egyre összetettebb létmódok felé. Ebben a folyamatban számtalan a zsákutca, fajok, fajták pusztulnak el, és újabbak vágnak neki a fennmaradás és génátadás föltételektől megszabott küzdelmének.

Mert csak az marad meg, az létezik, az szaporodik, fejlődik, ami alkalmazkodni tud a változó környezethez. A tápláléklánc ennek az etikailag tökéletesen semleges dinamizmusnak a megjelenési módja. És ezt a változásban-megszűnésben-keletkezésben ömlő létet nem tervezheti senki. Ez a szép-szörnyű benne.

* * *

Az abszolút zene. Európa nagy vívmánya a tartalom nélküli, pusztán formai építkezésen alapuló szépség mint művészet kialakítása. Egyetlen más földrész kultúrájában sem ismeretes. Lassan nálunk is kiszorítja, kis hallgatóság igényévé teszi az élőben és elektronikus rögzítésen át áradó *fülszemét*. Jelezve egy klasszikus korszak végét. Nem Európai találmány: Amerika (a dzsesszre hivatkozva) terjesztette el, az a földrész, ahol semmi más zenei hagyomány (kivéve az indián pentatont, de erre nem épült modern művészet) nem létezett.

* * *

A művelt ember, aki netán filozófiailag, irodalmilag, sőt természettudományosan is képzett, paradox lény ha vallásos, hiszen a vallás tanításait egy gyermeki lélek állapotára szabták.

* * *

Szellemi hiánybetegség. Nem tudom, kijelenthetem-e, hogy aki ma se a költészettel, se a zenével, se a komoly művészet más műfajával sem képes szoros kapcsolatban lenni, ép embernek nevezhető-e? Vagyis, hogy az ilyen homo non sapiensek roncok-e, azaz a civilizációs evolúció selejtes termékei-e? Egy régi tibeti vers azt mondja, hogy aki nem foglalkozik az elmúlással meg az élet véres alapkérdéseivel, az lehet nagy tudós, de biztos, hogy bolond. Az emberiség többsége (a nyugati világra zárva a kört) bolond, beteg, kórosan elfajzott.

* * *

A fojtófűge. Befonja gyökereivel a nála jóval nagyobb fát, fönről indulva így jut a talajig, így szívja el tőle a vizet és a tápanyagot. Végül a fa törzse, kérge elkorhad, és csak a gyökérfonadék fölfelé nyúló csöve marad. Diadalmasan: a fojtófűge él tovább.

* * *

Teodicea. Max Weber szerint minél inkább kialakultak a nagy világvallásokban a teodiceára vonatkozó dogmák, annál nagyobb lett a feszültség ezek és a mindennapi élet, vagyis a történelmi tapasztalatok között. Röviden: a transzcendens jó és földi rossz egyre érthetlenebbül került szembe egymással. Erre vagy a „legyen meg a te akaratod” nihilizmusával válaszoltak a hívők, vagy mindenféle transzcendenciát mellőzve a gondolkodók.

A lét mindenestre értelmezhetetlenül lóg előttünk a Levegőben. Nem maradt számunkra más, mint az egzisztencia semmisségének a belátása. Ezzel a semmisséggel csupán a szellemi értékeket állíthatjuk szembe. Saját alkotásaink transzcendenciáját. Ez a transzcendencia nem végtelen, nagyon is meg vannak szabva a határai. Mégis: a tudományos, a művészi, a filozófiai alkotások túllépi rövid létünk korlátait, az egész emberiség értékeivé válhatnak, ráadásul akár hosszú évezredekben át is érvényben maradhatnak, táplálva értelmünk, szépérzékünk szükségleteit. Ez nem úgynevezett „örökélet”, amelyről a vallások beszélnek, nem is az üdvösség vagy a megvilágosodás kapuja. A költészet, képzőművészet, zene, építészet, elvont gondolkodás, a korszerű tudományos felfedezések a kultúra eredményei. Ennyi nekünk elég, amíg biológiai létünk is fönmarad.

* * *

A világvallások gazdasági etikája című könyvében azt olvastam Max Webertől, hogy az I. századi zsidók a maguk Jahve-hitével undorodtak a krisztianusok politeizmusától – Atya, Fiú, Szentlélek. Ki gondolja így végig keresztény fejjel az ellenállásnak ezt az okát? Pedig nagyon is érthető. Innen a héberek megvetése is (talán máig?) Szent Pál teológiájával szemben.

* * *

Nálunk a két háborúzó fél, a kormány és az ellenzék egypártrendszerben gondolkodik. Azt tartja igazságosnak, ha a másik „befogja a száját”. Pedig a népképviseleti kormányzásmód alapja az erős ellenzék nyomása alatt működő, némelykor a politikát is módosító kettősség.

* * *

Istenné válás. Már csak azért sem válhattak istenné azok az emberek, kiket (haláluk előtt vagy után) avattak azzá a történelem során, mert az istenek vagy isten egyik ontológiai kategóriába se illeszthető bele.

* * *

A libidó mérlege. Tizenhattól 70 éves koromig tartott hatalmában a természetnek az a szükségszerű tébolya, melyet szerelemnek hívunk.

Ma (a 80-hoz közeledve) úgy látom, hogy ez a Freud által libidónak nevezett örület elsősorban a fönmaradás eszköze, csakhogy az emberi kultúra ezen a szerepen túl emelte, és megtöltötte az érzelmi, művészi, gondolati vagy éppen a hatalmi törekvések sokféleségével. Ugyanígy a „változatos” szenvedés, csalódás, kudarc, az egzisztencia

reménytelenségének, értéktelenségének földhözcsapó tapasztalatával. Összekapcsolta az öngyilkosság, öldöklés, a halál végletével is. A mérleget nehéz, talán lehetetlen megvonni. Jobb volna, ha nem lennénk szerelmesek, nem gyötörne a hiányérzet a másik miatt, ha nem követnénk el örülségeket, melyeket később meg se tudunk magyarázni?

Az emberiség szaporodása? Nagy zeneszerzők és költők szerelemből született fantasztikus teljesítménye? Melyiket tegyük előbbre? Mindenesetre: egyik sincs a másik nélkül. Vagyha: ha nem lettél volna szerelmes, nem tudnál semmit az úgynevezett emberi létező animalitásáról, és furcsa módon az éppen ebből forrászó spiritualitásáról. A vallások e kettősség miatt nem tudnak mit kezdeni se a szexualitással, se (végső fokon!) a művészettel. Többnyire elutasítják, ettől még mind a kettő van, s a történelem során meg kellett békülniük velük (bármilyen őszinte vagy képmutató volt a viszonyuk hozzájuk).

Persze a „Ne öl!” parancsát és a gyilkolás, háború paradoxonát ugyanígy el kellett viselniük – főséges kommentárokkal együtt. Mintha volna kibúvó, megoldás. Pedig nincs. A végkövetkeztetés: az ember ösztön- és értelemvilága, gyakorlata egyaránt abszurd, s az erre vonatkozó filozófiák és vallások is abszurdak.

Ezeket tudva már nyugodtan hallgatjuk az ünnepélyes fecsegéseket civilizációról, szeretetről, megbocsátásról, megértésről, párbeszédről. Azt hiszem, aki akarja, elég jól „megértheti”, milyen képtelen helyzetben van és lesz a homo non sapiens!

* * *

Azért kell verset írni, hogy életben tartsuk a nyelvünket a semmi-küszöbön. A magyar szavak meghalnak, ha nem préseljük ki belőlük a lehető legjobb költészetet!

* * *

Halottaim. Reszketek, ha eszembe jut valamelyik halottam, akit nagyon szerettem, vagy igen fontos volt számomra. Apám, anyám, nővérem, festő, író, költő barátok – akik közt nagy nevűek is vannak – elvesztése véres fájdalommal járja át a szervezetemet. Nem lehet pótolni egyikük arcát, megjelenését, hangját, egyéniségét sem. Az is a szenvedés egyik formája, hogy képtelenség, de nem is szabad elfelejtkezni róluk. És hiába: többé nem jelenhetnek meg a lét képén. A halál végletes, végleges hóhér, mondjanak akármit hívők és guruik. Nem nyugtathatnak meg, mikor egy-egy szeretett, életteli emlékemtől reszketni kezdek!

* * *

„Az Élet azonban kivonult a templomokból, és soha nem tér oda vissza. Az istenek nem fektetnek be tőkét olyan lakhely emelésébe, melyet elhagytak” (Jung).

* * *

A zenével „csak” egy baj van: a muzsika valóban az illúziók csapdája. Az édes álmok úgy megejtik a hallgatót, hogy lehetetlen vagy legalábbis iszonyúan keserves az ébredés. Ha van mézesmadzag, akkor minden hangszer és emberi hang az. Az

ember megadja magát, és elhiszi, hogy nem halandó, nem rothad el, míg a dallam és az ütem elragadja a formáival.

* * *

Buddha az egyetlen valóban radikális filozófus. Alig fél évnnyire a 80.-tól úgy látom, Buddha az egyetlen radikális filozófus. Megszületni csakugyan szenvedés. Vagyis nem volna szabad. Rossz az emberi élet mérlege: 90 százalék irtózat, értelmetlenség, céltalanság. És talán 10 százalék öröm, alkotás, fölemelkedés, megismerés, tiszta fej, szépség, zene, költészet, vállalt, illúziótlan halál.

* * *

Filmszakadás. K-val álmodtam. Az ő oldalán mélyen aludt az apja. K. fiatal és gyönyörű volt, mint annak idején, 1955-ben, amikor hirtelen egymásba szeretünk. Először csókolóztunk, aztán belemerültem, de ő nem akart a végéig eljutni. Ekkor csókolgatni kezdtem a szemérmét. Itt szakadt meg a film.

* * *

A Gutenberg-galaxisnak nincs vége. Nem nézek amerikai filmet. Megundorodtam a bugyuta történetektől: lövöldözéstől, kínozástól, robbantástól. Minden gondolatot, emberi érzelmet nélkülöző szemétáradattól. Akkora film-imperializmusra, mint az amerikaiak, bizony az oroszok nem is mertek gondolni.

Csakhogy az amerikaiak eladható trágát gyártsanak!

A szovjet filmek túlságosan didaktikusak és direkttek voltak ahhoz, hogy a nézők ne ásítózzanak a vetítés alatt. Bezzeg az ölés, rombolás, revolveres vagy autós üldözési versenyek, a thrillerek emberfölötti hülyeségei igenis magukkal „vonszolják” a tv- vagy moziközönséget. Százmilliók nőnek föl világszerte ezeken a filmekben, esztétikai és erkölcsi érzéküket teljesen elveszítve. Éljen hát az emberi közösség átformálója, Hollywood! Vagy ne éljen?

Tehetnénk valamit a rothadás föltartóztathatatlan diadalmenete s persze milliárdos pénzsikere ellen? Nem akadt még Magyarországon egyetlen civil szervezet vagy ilyen-olyan párt sem, amely fölfigyelt volna legnagyobb kulturális ellenfelünk mocsárszerű mindent-elöntésére. Hogy lehet az: hiába csavargatom a gombot, a legtöbb csatornán (legalábbis 50–60 van!) ugyanazt a cinikusan banális amerikai filmtorzót találok? Hogy lehet: különleges szellemi-lelki élmény havonta egy-egy francia, olasz, angol vagy skandináv művet fölfedezni? Nincs itt valaki (vagy valakik?) jó vastagon megfizetve? Én is éltem egy időben filmszinkronizálásból (igaz, akkoriban még német, amerikai, francia és más filmek egyaránt műsorra kerülhettek): hátha túlságosan hozzászórtak a szinkronizáló társaságok az amerikai sablonokhoz, és a könnyebbség kedvéért dob-
nak át magyarra amerikai tucatarút? Mivel az emberek nem kapnak mást, ezeket „élvezik” estétől estére. A nézettségük tehát az ilyen filmeknek a legnagyobb, igazolódik a vásárlóbizottság döntése: ezzel a kör bezárult. Minden rendben van. Csak a magyar szellem, a magyar kultúra tűnik el a rendőrök, nyomozók, feleség- és apagyilkosok, börtönlázadók, bonniendklájdok golyózáporában.

Mi volna, ha jönne egy olyan XXI. századi Dózsa György, aki nem a földesurak, feudális kastélyok ellen indítaná el hadait? „Csupán” az amerikai filmszenyvezéssel szemben hirdetne háborút? Azt kérdezné: „Emberek, meddig nézitek még ezeknek a perverz forgatókönyvíró-csoportoknak a celluloid-melléktermékeit? Nem kellene bojkottálni őket?”

Én már eldöntöttem: kihagyom életemből az amerikai filmeket. Békés, nyugodt a lelkem. Megkönnyebbültem. A szellemi, a tudományos, a művészeti élet számtalan, gazdag tája lát el állandó táplálékkal. Az amerikai költészet és próza is. Sokkal több időm van az olvasásra. A Gutenberg-galaxisnak nincs vége. McLuhan-nak nem lett igaza.

* * *

Aki megbalt, mintha nem is létezett volna. Nem állhat többé össze elemekké, sejtekké, atomokká, melyek alkották. A halál ezeknek a tényeknek következtében abszolúte végleges. Ha valaki után nem maradnak szellemi művek, a semmivel lesz egyenlő.

Képzeljük el, félmillió éve, mióta a homo sapiens Afrikából elindult, hány száz és száz millió emberi holttest került ilyen vagy olyan módon, ebben vagy abban a korban a földre, és épült be a többi organikus szervezetbe! Ilyenformán mindenki itt van növény, bogár, lepke, vírus, madár, emlősállat, hal, akár ember alakjában. De az az egyed, személy, akit így meg így hívtak, itt meg itt élt, cselekedett, természetesen annyira a múlté, hogy el se gondolható! A különféle lényekben önmagunkat szemlélhetjük. A tápláléklánc az igazi örökösünk. Az ember a föld biomasszájának a része. Szép a természet? Mi vagyunk szépek!

* * *

A művészet fogalmát kitöltő vers. Mai lapokat olvasva, azt vettem észre, hogy egészen kivételes a művészet fogalmát kitöltő vers. Szövegeket, szavakat, mondatokat, esetleg történeteket, érzelmeket, gondolati közhelyeket látok. Azokat a verbális tüneményeket, melyek nem művészi, nem szabad versnek, még kevésbé költészetnek neveznünk. (Hogy mi a művészet, most tegyük zárójelbe, elég sok, ha nem is elég elmélet született már a meghatározás kísérleteként.)

A költészet, a költők, akkor torzultak el, mikor a Wille zur Kunstról tökéletesen megfeledeztek. Pedig nagy világirodalmi és magyar példák bizonyítják, hogy a versnek éppúgy művészetnek kell lennie, mint a szimfóniának, szobornak, festménynek, táncnak, népdalnak, fadarabnak. Csak a művészet óv meg attól, hogy pusztán vegetáljunk. A mai írásművek nem emelnek e létezőmód fölé. Ilyen a mi kultúránk. Nagy megfeledezés. Eretnekség: a szellem kihagyásáé. Vagy tehetetlenségéé?

* * *

Összehasonlítások. Fonálféreg = 159 sejt. Ember = 100 billió sejt. A fonálféreg agya = 302 sejt. Az ember agya = százmilliárd idegsejt.

* * *

A természet megismerése óta (XVI. század) egyetlen új isten sem jelent meg kultúránkban. Isteneket addig képzeltek el a társadalmak, vallások, míg szinte tökéletesen tudatlanok voltak a föld – és amelyhez tartozik –, a mindenség dolgaiban. A szellem- vagy démon-, vagy isten- és ördögfogalom a tudáshiány pótléka. Ilyenek a mítoszok is. A Mindenható, az Abszolút, a Teremtő a gyermeki agy létmagyarázata. A helyes ismeretekkel összevetve ez egy idő után elég határozottan kiderült. A világ mégse lett racionálisabb, agyunk tisztább: a földrészek lakói nagy többségükben nem tudtak a bonyolult fizikai, biológiai, csillagászati, földrajzi, paleontológiai, antropológiai kutatások fényénél ősi örökségünk, az animizmus, misztika, vallás, babona halhatatlan fantomjával leszámolni. Vagy egy szabadon gondolkodó, képzett szaktudósokból és sokoldalúan tájékozott filozófusokból, intellektuelekből álló kisebbségünk. Hatásuk nagyon korlátozott. Az emberiség megmarad szenvedő, háborúzó, katasztrófákat és csodákat váró hibrid tömegnek. Az értelem alá van rendelve a barlangi kísérteteknek, azaz saját ösztönhagyománya mozdíthatatlan árnyékának.

* * *

Nihilisták és nem nihilisták. Nihilisták, akik semmiféle értéket (szép, igaz, jó) nem fogadnak el. Csak a hatalmat. Ők a Wille zur Macht hívei. A nem nihilisták félig vagy teljes mértékben tiszteletben tartják a fönti értékeket, akár mint törvényeket is. A Wille zur Macht-tól azonban ők sem állnak eleve távol. A képmutatás is jellemzőjük. Magyarországot a két mintázat szerint osztom föl. Ez a különféle neveket viselő pártok igazi választóvonalára is.

* * *

Aki fiatalabb korában, mondjuk, 40–50 között hal meg, nem érzékelheti annyira a változásokat, mint aki később, 70–80 (a 90-esekről nem is beszélve) évesen. Az idő embernek alig maradnak barátai, kortársai. A szokások, a technika, az erkölcs, az irodalmi, zenei, képzőművészeti ízlés alapvetően más lesz: a világ szinte ismeretlenné válik körülöttünk. Jobb előbb elmenni? Kockázatos a válasz. 70–80 esztendősen – ha még nem túlságosan elviselhetetlenek bajaink-betegségeink, és a fejünk is ugyanolyan tiszta, mint régen – tovább nyílik előttünk a lét, előbbre juthatunk abban, ami a legfontosabb egész egzisztenciánkban: a dolgok és elvek-törvények megismerésében.

* * *

A regénynek térgörbülete kell hogy legyen, ahogyan Einstein általános relativitás-elméletében a gravitációt leírta. Ha a regény tere síkban marad, nincs gravitációs ereje sem, amely beszippantja az olvasói lelket; Stendhal, Dosztojevszkij, Faulkner – többek között – a nagy példa erre.

* * *

„*A fölvilágosodás sötétsége.*” Bogár úr, a közgazdász, „a fölvilágosodás sötétségéről” szónokol a televízióban. Nagyon szellemes oximoron. Azt mondja: a francia forradalom fosztotta meg Európát azoktól a szakrális erőktől, melyek addig

a földrész erkölcsét, magasrendűségét megteremtették. Üzenem Bogár úrnak, hogy bizonyára megtéveszti az ájtatossága, nemcsak megtéveszti, hanem vészes amnéziába is taszítja. Ezért nem jut eszébe, hogyan élt ez a kontinens a forradalom és a fölvilágosodás előtt. Bűnösnek tartom ezt az emlékezetkiesést. Föl kellene neki sorolnom a korábbi korszak évszázadait, melyet sajnós csak a forradalom volt képes véres eszközeivel kiűzni a Bogár úr féle világos sötétségéből. Érdekes megfordítás: jobb lett Európa a paradicsom elvesztése után, mint előtte. Mert nem volt több deresre húzás, nem volt már olyan tökéletes a királyok, az arisztokraták, főpapok és a kézműves polgárok, parasztok közti hegymagas különbség, nem lobogtak a máglyák se Rómában, se Genfben.

Bogár úr nyilván elítéli a modernség rombolását is. Hiszen az megszüntette a rab-szolgálatot, kialakította a parlamenti rendszereket, a női egyenjogúságot, a művészet és a véleményalkotás szabadságát, sok országban a szekularizációt is. Jó volna már tisztázni egyszer a Bogár úréhoz hasonló fejekben: honnan erednek a mi XIX. századunk reformeszméi? Honnan Petőfi „világszabadsága”, 1848–1849 zászlai, a múlt században Ady és József Attila vagy Móricz lázadása, a második világháború után Bibó társadalomtudományos esszéi, honnan a demokratikus nacionalizmus eszméje, melyet Illyés is szembeállít az elnyomás úgynevezett nemzeti demagógiájával? Csak nem akar Bogár úr visszamenni az apostoli Magyarország „gondtalan” vegetálásába, csupán azért, mert kommunisták és nációk szabadságnak meg új világnak hívták a háborút, a népiártás és a pártistenítés folytatólagos bűnügyi filmjében paranoiás féreg-istenek egész Európát elborító véres ürülékét?

A fölvilágosodásra épülő modernitás elvégezte a munkáját. A változások olyan arányúak énkben, civilizációnkban és a természetben, melyből élünk, melynek tudata lettünk, hogy nem végezhetett el mindent, tovább kell lépnie. A mai második modernség sem állhat meg egy pillanatra sem. Örök világosság csak a menynekben van. Nekünk itt kell új meg új fényt gyűjtanunk a sötétségben. Eddig mindig sikerült. De folyton abban a kockázatban-veszélyben, amelynek a föld bioszférája most is ki van szolgáltatva.

* * *

Az énnel dekonstruálhatjuk az ént. Bizonyítva, hogy a tudatnak megvan a szerepe a föltételektől függő létezésben. Föltűnő, hogy ez a merőben meditálással, tehát spekulatív fölismert ontológia megegyezik a modern fizika, a kvantummechanika tételeivel. A héber vagy keresztény teológiának nincsenek ilyen természet-tudományos megfelelői.

* * *

A második természetben. Amíg hétvégeken kijárhattam, esetleg egy-két hétig is táborozhattam az erdőben, nem voltam teljesen a civilizáció foglya. Most, hogy korom miatt nem lehetek többé kint, véglegesen, halálíg be vagyok zárva a házak, gépek: a második természet rácsai mögé.

* * *

Illyés-élmények: 1. 1978-ban japán papírlampionba rejtve hoztam haza Washingtonból az *Egy mondat a zsarnokságról* lemezét. Különös összehasonlítás járt az eszemben: Louis Aragon a GPU-ról, Illyés a zsarnokságról írt zsolnároló verset. 2. Személyes találkozások: először Tihanyban, aztán sokszor Budán. A humora, az iróniája. 3. A személyisége: szocialista-ateista. Katolikus és református. A viták, mert azt mondta: legyünk jókedvűek, hiszen nekünk van igazunk. Mi Csoórral, Fodor Bandival nem voltunk mindig ennyire vidámak. A versem:

*Mosolyogi, mondta a mester.
De nem mosolygott, sírt a tanítvány,
mert az anyját levonszolták az utcára,
szemetet öntöttek a fejére
és két géppisztolyos isten
lábánál fogva húzta
a villamos elé.*

4. A nagy, alighanem legnagyobb vers: a *Bartók*. Mindig magába nyel, csapkod, extatikus, és mégis: vitatkozom vele, mint Szabó Lőrinc *Semmiért egészenjével*. Jules Renard azt kérdezte: „Miért írunk?” S azt felelte: „Hogy újraolvassanak minket.” Ugyanerre a kérdésre azt válaszoltam: hogy vitatkozzanak velünk! Az az író, akivel nem vitatkoznak, lassan már halott is. Illyés él. 5. Lelki nagysága: nemrég tudtam meg Takács Tibor írásából, első Kossuth-díját Sinkának adta. Titokban, szerényen, ahogy illik. 6. A *Petőfi*. Miért lobban föl másoknál is hevesebben Petőfitől? A politika sose lehet szakrális, de az olyan pillanatokban, mikor egy költő vérét ontják, mert ő a szabadság, már nem politikáról van szó, hanem a szellem szolgálatáról és magasrendűségéről. 7. 80. születésnapja Kaposváron. Az *Illyés tengere* című verset a vonaton félrehúzódva fejezem be. Ilyen di-tirambuszok vannak benne:

*Föld és ég legtitkosabb
hadmozdulatát is látni
akarta: az időjárás várható-váratlan
görcseit. Bozótban-mocsáron nem kaphatták
állkapcsukba festett-fogú filozófiák.*

*Így gondolkodott, adta tanácsait
visszavonulásra, rajtaütésre készen:
tanult stratégaként.*

.....
*A csapdát-állító, csapdát-kikerülő Odüsszeusz,
a nem-halandó emberi leleményesség
vitorláját fölbúzó*

*Odüsszeusz-Illyés,
a cecei, rácegrespusztai kiejtésű
tengerész-Illyés.*

* * *

Úgy akarok élni-halni, mint a fűtőanyagukat elfogyasztva fölrobbanó szupernóvák: darabokra hullva eltűnni a mindenségben, majd valahol újra felölteni egy galaxis arcát.

* * *

Az élet extázisa (Baudelaire) épp olyan irracionális, mint az élet borzalma. Ennél a két ellenpólusnál semmiféle filozófia, teológia, művészet, tudomány nem juthat tovább. Azaz: nem határozhatja meg pontosabban a végső fölismerést, az abszurd létre szánt ember sorsát. Halleluja, igen, éljeneznünk kell ezt a két erőt: másként nem viselhetjük el, hogy meghalunk, visszatérünk a kozmosz ontológiai semlegességébe.

* * *

Most már nem csak képletesen tartom örültnek az embereket. Ha válságos helyzetben kitörnek belőlünk a tudatalatti ösztönök, márpedig ez gyakran bekövetkezik, mindnyájunkon eluralkodik az ősoleg elmebaj. Illyés azt írja Szabó Lőrinc verséről, nagy túlzás, amikor azt állítja:

*Láttam a komédiát:
hajam beleőszült,
minden férfi bandita,
minden asszony örült.*

Pedig igaz a költő döbbenete: a normális ember pillanatnyi látszat, az alapvető valóság a mély tudatában tébolyult, gyilkolásra kész, állatnál rosszabb (mert ismeri a morált), zavarosabb, rombolóbb ember, emberiség. Evolúciós gének, kromoszómák eredménye.

* * *

Az anyanyelv rétegezettsége, horizontális és vertikális kiterjedése végtelen. Nincs olyan kifejezés, jelző, főnév, ige, mondat szerkezet, amelynél ne volna jobb, gazdagabb. Ámulok ezen a kimeríthetetlenségen. Legföljebb a válogatóképességem fáradhat el. A nyelv millió lehetőségével vár türelmemre és érzékenységre: ha van erőm tovább és tovább ásni a mélységben-magasságban.

* * *

A szerelmi-szexuális ösztön irracionális, a fönnyaradás racionalitásának van alárendelve. Csakhogy: miért racionális az élet folyamatossága, mikor valódi cél helyett leginkább csupán határtalan szomjúságot érzünk?

* * *

A véresen szerelmes férfi vagy nő ugyanúgy kívánja társát az orgazmus utáni pillanatban, mint az előtt. Ha a megkívánás ellenére hirtelen közönyt, netán szégyent, sajnálkozást érez, nem szerelmes, csak kíváncsi a másakra. Nincs és nem is volt benne igazi érzelmi hullámverés.

* * *

Vallásos vagyok: a létet a misztérium és az abszurd rejtjelének tekintem. Hit helyett a multikozmosz fönségén való ámulat tölt el. ☒